

Osman Fikri SERTKAYA (Türkiyə)
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
e-mail: osmanfikri_sertkaya@yahoo.com

“DEDE KORKUT KİTABI”NIN KAÇ YAZMA NÜSHASI VAR?

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD”UN NEÇƏ ƏLYAZMA NÜSXƏSİ VAR?

Xülasə

Vəli Məhəmməd xoca adlı bir kitab həvəskarı 2018-ci il dekabr ayının ortalarında Dədə Qorqudun soylama və boylarını özündə əks etdirən 61 səhifəlik bir əlyazmanı Tehrandə satın aldı. Bu yeni əlyazma müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən əvvəl “Kitabi-Dədə Qorqud”un 3-cü, daha sonra isə 4-cü nüsxəsi adlandırıldı.

Məqalədə “Dədə Qorqud” dastanının nüsxələri təsnif edilir, onların xüsusiyyətləri açıqlanır, sonra isə Drezden, Vatikan və Gənbəd əlyazmalarının variant, versiya və yaxud paralel mətn olduğu araşdırılır.

Açar sözlər: Dədə Qorqud, nüsxə, variant, versiya, paralel mətn.

HOW MANY WRITTEN COPIES HAS DEDE KORKUT BOOK?

Summary

In mid-December 2018, a 61-page manuscript containing eulogies and stories was bought by the bibliophil Veli Muhammed Khoja, in Tehran. This new manuscript was designated by several researchers first as the third and later as the 4th version of the Dede Korkut Book.

This article first explains and describes the definitions of manuscript, copies, variant, version, and the parallel text, then classifies the Dresden, Vatican, Gunbad manuscripts and other known manuscripts of Dede Korkut Book according to these descriptions.

Key Words: Dede Qorqud, copies, variant, version, parallel text.

СКОЛЬКО КОПИЙ РУКОПИСЕЙ «КНИГИ ДЕДЕ КОРКУДА»

Резюме

В середине декабря 2018-го года один любитель книг, под именем Вели Мухаммед ходжа, купил рукопись в Тегеране, которая состоит из 61-ой страницы и отражает в себе повести «Деде Коркуда». Эта новая рукопись, разными исследователями, называлась 3-ей, 4-ой копией «Книги Деде Коркуда». В статье эпос «Деде Коркуда» классифицируется, раскрываются их особенности, затем обосновывается, что Дрезденская, Ватиканская и Гюнбедская рукописи -- варианты, версии или параллельные тексты друг друга.

Ключевые слова: «Деде Коркуд», копии, вариант, версия, параллельный текст

0. Konuyu anlatmak için önce “**nüsha, varyant, versiyon**” ve “**paralel metin**” ile ilgili tarifleri burada vermek gerekiyor.

nüsha (Ar. *nüsha*). 1. Birbirinin tıpkısı olan yazılı şeylerin her biri (Bu yazma eserin üç nüshası daha var.); 2. Gazete, dergi vb.nde sayı; 3. Benzer, aynı, kopya. *Türkçe Sözlük*, 1784b.

varyant (Fr. *variante*). 2. Masal, efsane, bilmece, oyun, gelenek vb. bir metnin, bir eserin, bir olayın aslından az çok ayrılan değişik biçimli olanı, değişke. *Türkçe Sözlük*, 2472a.

variante Bir metnin veya bir sözcüğün değişik şekli.

Mehmet Ali Ağakay, *Fransızca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1962, s. 613a

variant Farklı, değişik, ayrı, başka türlü (şey).

Hamit Atalay, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1999, s. 3558b.

versiyon (Fr. *version*) 1. Yorum, 2. Sürüm. *Türkçe Sözlük*, 2482a.

version 1. Çeviri, tercüme; 2. Yabancı dilden kendi diline çeviri; 3. (Bir olayı) anlatma şekli, anlatış. Mehmet Ali Ağakay, *Fransızca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1962, s. 618b

version 1. Şahsi görüşe dayanan açıklama / anlatma / tanımlama / beyan / rivayet; 2. Tür, şekil, uyarılama, yapım, adaptasyon; 3. Çeviri, tercüme, muhtelif tercümelere her biri. Hamit Atalay, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1999, s. 3572b-3573a.

paralel metin: Aynı konuyu işleyen fakat başka yazmalarla ilgisi ve benzerliği olmayan metin.

1. Dede Korkut Kitabı'nın bilinen ilk yazması Almanya'nın Dresden şehrindeki Krallık Kütüphanesi (şimdi: Sächsische Bibli-othek-Staats-und Universitätbibliothek)'te kayıtlı olan yazmadır. Yazma bu kütüphanede Henricus Orthobius Fleischer [Almanca: Heinrich Leberecht Fleischer] tarafından bulunmuş ve Kataloğunda 86 numara altında Latince olarak tavsif edilmiştir.

Henricus Orthobius Fleischer, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis*, Lipsiae, 1831, s. 12.

86. Cod. turc. foll. 152, 4° min., char. neschi scriptus *Kitâbi Dede-Qorqud*, turcica orientali antiquiori illa seu oghuzica dialecto conscriptus. Est narratio de motibus intestinis inter tribus Itsch-Oghuzorum et Täsç-Oghuzorum versus aetatem Muham-medis ortis, quorum finis is fuisse dicitur, ut Qazân Beg, princeps Itsch-Oghuzorum, Urüz-Begum, princepem Täsç-Oghuzorum, pugna singulari interfecerit, quo facto hi se illorum imperio submiserint. Nomen libri inde petitum est, quod in tota narratione magnaes partes sunt Qorqudi cujusdam, qui vir pius et sapiens magnaesque apud Oghuzos contribules auctoritatis fuisse dicitur.”

1a. 1800'lü yıllarda yazmalar genellikle elle kopye edilerek çoğaltılıyordu. Dresden'deki Dede Korkut yazmasının ilk elyazma kopyesi 1815 yılında Heinrich Friedrich von Diez tarafından yapılmıştır. Diez'in bu istinsahı hâlen Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin Preussische Kulturbesitz Orient-abteilung. Signatur: Ms. Diez A Fol. 61; Auftragsnummer, 1182/97) numara altında bulunmaktadır. Diez'in bu istinsahının tavsifi Wilhelm Pertsch'in kataloğunda no 203'de yapılmıştır.

Wilhelm Pertsch, *Verzeichniss der türkischen Hand-schriften der königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1889, s. 227-228.

203. [Diez Fol. 61]

رسول عليه السلام ¹ اغوز نامہ Ursprünglich wohl auch genannt, ein in osttürkischer Sprache abgefaßtes Buch über Schicksale und Kämpfe der inneren und äußeren Oghuzen, großentheils einem Manne des Namens *Dedeh Qorqud* in den Mund gelegt, woraus sich der erste Titel des Buches erklärt. Näheres über den Inhalt s. Man bei F l e i s c h e r zur Dresdener Handschrift Nr. 86 und in D i e z. Denkwürdigkeiten von Asien II, s. 399. – Die vorliegende Handschrift ist eine von D i e z gefertigte Abschrift des Dresdener Codex,² dessen Seitenzahlen (303) auch am Rande angemerkt sind.

Anfang رسول عليه السلام زمانه یقین بیات بویندن قورقود اتا دیرلر

37 beschriebene Blätter. 24,5 X 17 cm. Gutes, regelmäßiges *Nash* mit 34 Zeilen auf der Seite; die Seiten roth umzogen. Auf der Titelseite (Fol. 1a) steht کتاب دده قورقود علي لسان طایفه اوغوزان, woher der oben gegebene Titel entnommen ist.

[203. [Diez 61 Varak]

Kitâb-ı Dede Korkut esasen *Oğuznâme* de³ denilen Doğu Türkçesi ile kaleme alınan, iç ve dış Oğuzların savaşları ve mukadderatları ile ilgili kitabın büyük kısmı, ilk ünvanda açıklanan Dede Korkut denilen şahsın ağzından verilmektedir. Muhteva ile ilgili daha fazla detay için F l e i s c h e r'de Dresden no 86'daki el yazması ve D i e z'in "Denkwürdigkeiten von asien" II, s. 399'a bakılabilir. Mevcud el yazması, sayfa sayıları (303) kenarlarda not edilmiş ve D i e z tarafından Dresden Codexine⁴ dayanılarak yapılmıştır.

Başlangıç رسول عليه السلام زمانه یقین بیات بویندن قورقود اتا دیرلر

37 yazılı varak; 24,5 x 17 cm. Varaklar 34 satırlık iyi, düzgün bir nesihle yazılmış ve kırmızıyla kaplanmıştır. کتاب دده قورقود علي لسان طایفه اوغوزان başlığı kapak sahifesinde (varak 1a) yer almaktadır".

Kitâb-ı Dede Korkut'dan yayımlanan ilk hikâye Depe Göz hikâyesidir. Heinrich Friedrich von Diez, "XIV. Depé Ghöz oder der oghuzische

¹ Vlg. D i e z, Denkwürdigkeiten II, 402. Unter dem Titel [اغوز، اوغوز، اغوز] نامہ existieren noch wenigstens zwei andere Werke eine Sammlung alttürkischer Sprichwörter, welche auch der Titel führt اتالر سوزي (s. Oben Nr. 34, I), und das historische Büchlein, welches in der Wiener Handschrift Nr. 1001,3 enthalten und -was F l ü g e l entgangen ist- von J. F. W. L a g u s herausgegeben worden ist (Helsingforsiae 1854, 8°).

² Nach der Art, in welcher D i e z in seinen "Denkwürdigkeiten" a. a. O. von der vorliegenden Handschrift spricht, könnte man daran zweifeln, daß die Abschrift von D i e z e n s Hand herrührt. Daß dies in dessen in der That der Fall ist, zeigt nicht nur der Schriftzug, sondern wird auch von D i e z in dem von ihm niedergeschriebenen Kataloge seiner Handschriften ausdrücklich gesagt.

³ Krş. D i e z, Denkwürdigkeiten II, 402. نامہ [اغوز، اوغوز، اغوز] adı altında iki başka eser daha vardır. اتالر سوزي adını taşıyan (bk. yukarıda Nr. 34, I), Eski Türkçe Atalar sözü derlemesi ve F l ü g e l'in farkına varmadığı, Viyana el yazmalarında no 1001, 2'de J. F. W. L a g u s'un yayımladığı (Helsingforsiae 1854, 8°) tarihi kitapçiktir.

⁴ D i e z'in "Denkwürdigkeiten"inde yukarıda başkalarının da mevcut el yazmasından bahis ettiği tarza göre kopyanın D i e z'in elinden çıktığından şüphelenilebilir. Maafih durum bu ise, (bunu) yalnızca yazı karakteri göstermez, bilâkis onun tarafından kaleme alınan kataloglar onun el yazmasını açıkça gösterir.

Cyklop. Aus dem Tatarisch-Türkischen”, *Denkwürdigkeiten von Asien*, II, Berlin, 1815, s. 339-435; 436-457. Bu yayın *Kitabi-Dedem Qodqud” Aşiqi* (Bakı, 2002, s. 35-44 ve 45-55) ’de “es wird beschrieben, wie Bissat den Depe Ghöz getödhet hat” başlığı ile tekrar yayımlanmıştır. Ayrıca bk. Saim Sakaoğlu, *Dede Korkut Kitabı. İncelemeler – Derlemeler – Aktarmalar, II*, Konya, 1998, s. 971-1000; Heinrich Friedrich von Diez, *Oğuz Tepegözü. Dede Korkut Oğuznameleri ve Atalar Sözü Üzerine İlk Çalışmalar*, İstanbul, 2019, s. 177-238.

Heinrich Friedrich von Diez’in yaptığı ilk kopya yıllar sonra Dr. H(ans Peter) Achmed Schmiede, Prof. Dr. Süleyman Eliyarlı ve Doç. Roza Arazova tarafından yayıma hazırlanmış ve 2002 yılında Bakü’de *Kitabi-Dedem Qorqud Aşiqi* başlığı ile inceleme ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır.

1aa. Asâr-ı İslâmiye ve Milliye Tedkik Encümeni Reisi Ali Emiri Efendi bu kopyanın fotoğraflarını Maarif Nezareti vasıtasıyla Berlin’den getirtmiştir. Kilisli Muallim Rifat Bilge’nin 1916’da yaptığı Arap harfli Dede Korkut yayını Diez’in elyazması kopyasına dayanmaktadır.

Kilisli Muallim Rıfat [BİLGE], *Kitâb-ı Dede Korkut ‘alâ lisân-ı tâife-i Oguzân*, İstanbul, 1332, [= 1916], 184 s.

1 ab. Orhan Şaik Gökyay’ın 1938 yılında Latin harfli Dede Korkut yayını da Kilisli Muallim Rifat Bilge’nin bu yayımına dayanmaktadır.

2a. Dresden’deki Dede Korkut yazmasının ikinci elyazması kopyası 1859 yılında Theodor Nöldeke tarafından yapılmıştır. Theodor Nöldeke bu istinsahını yayımlayamamış ve 1892’de Strassburg’a gelen V.V.Bartold’a vermiştir. Bartold da Theodor Nöldeke istinsahına dayanarak beş yayınında bu elyazması kopyayı kullanmıştır.

V.V.Bartold, *Kitabi-Korkud. <Predisloviye> I. Borba boga-tırya s angelom smerti = [Kitabi-Korkud. <Önsöz> I. Ölüm Meleği [= Azrail] ile bahadırın mücadelesi]*”, *Zapiski Vostochnago Otdeleniya İmparatorskago Russkago Arheoloğışeskago Obşestva*, VIII/III-IV (1893-1894), S. Peterburg, 1894, s. 203-218.

V.V.Bartold, “Korkud”, *ZVORAO*, IX, S. Peterburg, 1896, s. 272-273.

V.V.Bartold, “Kitabi-Korkud. II. <Rasskaz o Bogaç-Djane, sine Dersehana> = [Kitabi-Korkud. II. Derse-Han oğlu, Boğaç Han hakkında hikâye]”, *ZVORAO*, XI, S. Peterburg, 1899, s. 175-193.

V.V.Bartold, “Kitabi-Korkud. III. <Rasskaz o razgrablenii doma Salor-Kazana> = [Kitabi-Korkud. III. Salor-Kazan’ın evinin yağmalanması]”, *ZVORAO*, XII/IV, S. Peterburg, 1899, s. 037-059.

V.V.Bartold, “Kitabi-Korkud. IV. <Rasskaz o Bamsı Beyreke, sina Kam-Burı> = [Kitabi-Korkud. IV. Kam-Burı oğlu, Bamsi Beyrek hakkında hikâye]”, *ZVORAO*, XV/II-III, S. Peterburg, 1904, s. 1-38.

NÜSHA kelimesinin yukarıda verilen tarifine ve verilen bilgilere dayanarak Dede Korkut Kitabı’nın Dresden elyazması esas alındığında elyazmasının iki nüshasından birisi von Diez’in, ikincisi de Theodor Nöldeke’nin yaptığı elyaz-

ması kopyalardır. Yani Dede Korkut'un bilinen ilk yazmasının Dresden'de aslı elyazması biri Berlin ve biri de Rusya olmak üzere iki de nüsha elyazması vardır.

Die Benutzung der Handschrift seit 1901		
Datum	Name des Benutzers	Bemerkungen zur Nachweisung über beabsichtigte oder erfolgte Benutzung
19.4.27	A. Djaffaroglu	Weitere Benutzung beabsichtigt
3.7.28		Im Auftrag des Herrn A. Djaffaroglu die ganze Handschrift schwarz weiss abphotographiert (Koch Reg. (ierung) Sekr(eter) = (A. Caferoğlu'nun siparişi ile elyazmasının bütünü siyah beyaz olarak fotoğraflandı. ((Paul) Koch. Hükûmet ekreteri).
10/xii-30	Dr. Rachmati	Benutzt zur Vergleichung mit d(em) Konstantinopoler Ausgabe.

3. Dresden yazmasını görenler için kütüphane bir kayıt cedveli tutmuştur. Bu kayıt cedvelinin üçüncü sahifesinin ilk bölümünü burada veriyorum.

Görüldüğü gibi Dede Korkut Kitabı'nın elyazmasını ilk gören Türk 19 Nisan 1927 Salı günü merhum hocam Ahmet Caferoğlu olmuştur. Metnin ilk siyah-beyaz fotoğrafını da 3 Temmuz 1928'de Ahmet Caferoğlu sipariş etmiştir. Bunu "Regierungs-sekreter (Hükümet Sekreteri)" ünvanlı Paul Koch'un notundan öğreniyoruz. Caferoğlu'ndan iki yıl sonra da 10 Aralık 1930'da Reşid Rahmeti Arat'ın yazmayı gördüğü anlaşılıyor.

Die Benutzung der Handschrift Seit 1901 = (Yazmanın 1901 yılından itibaren kullanımı)

19.4.27 (Salı)	A. Djaffaroglu: Weitere Benutzung beabsichtigt. = (Tekrar kullanım amaçlı).
3.7.28	A. Djaffaroglu: Im Auftrag des Herrn A. Djaffaroglu die ganze Handschrift schwarz weiss abphotographiert (Koch Reg (ierung) Sekr(eter) = (A. Caferoğlu'nun siparişi ile elyazmasının bütünü siyah beyaz olarak fotoğraflandı. ((Paul) Koch. Hükûmet ekreteri).
10.12.30	Dr. Rachmati: Benutzt zur Vergleichung mit d(em) Konstantinopoler Ausgabe. (İstanbul baskısı ile karşılaştırma için kullanım).

4. Dresden elyazmasının fotoğrafı devrin tekniğine göre siyah zemin üzerine beyaz yazılıdır. Ahmet Caferoğlu bu fotoğrafları Doktora tezinde kullanması için öğrencisi Muharrem Ergin'e vermiştir. Muharrem Ergin'in 1958 yılındaki Dede Korkut yayımında bu fotoğraflar beyaz zemin üzerinde siyaha çevirilerek yayımlanmıştır.

Not: Hocam Muharrem Ergin emekli olduktan sonra kendi elyazılı metin transkripsiyonu ile Caferoğlu resimlerini kurulacak Türkoloji Müzesi'nde sergilenmesi için bana hediye etmiştir.

5. Dresden yazmasının Azerbaycan'da yazılan kopyesi:

Dede Korkut Kitabı'nın yazılışının 1300. yıl dönümü dolayısı ile 7-9 Nisan 2000'de toplanan "Dede Korkud 1300" sempozyumu dolayısı ile Bakı (Azerbaycan)'da Müzede çok güzel bir Dresden elyazması gördüm. "Bu nedir?" diye sorduğumda bizim hattatlarımızdan birisi Ergin'deki fotokopiyi yeniden yazdı cevabını almıştım. Bu da Diez ile Nöldeke'den sonraki üçüncü istinsah nüshası oluyor.

6. Dresden nüshasına paralel metinler (Varyantlar):

6a. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesin'de (I/261) rik'a ile yazılan 22 sahifelik bir Dede Korkut istinsahı vardır. Ancak bu istinsah birebir Dresden yazması kopyası değildir. Yer yer kelime değişiklikleri, kelime takdim tehirleri, Dresden'de olmayan metin parçaları (sözelimi 9/7-10/13 arasındaki metin ve soylama) bulunduğu için başka bir dip nüshaya dayanan bir istinsahıdır. Dolayısıyla Dresden yazmasının "nüshası" değil "varyantı" sayılır. (Bk. Mustafa Sinan Kaçalın, Hikâyet-i Korkut Ata", *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Ankara, 2017, s. 209 -219. M. S. Kaçalın bu 22 sahifeye "Ankara nüshası", A. B. Ercilasun ile S. Özçelik de "Dede Korkut Kitabı'nın 3. nüshası" diyorlar).

6b. Vatikan yazması da birebir kopya olmayıp yer yer kelime değişiklikleri, kelime ve cümle takdim tehirleri ihtiva ettiği için başka bir dip nüshaya dayanan bir istinsahıdır. Dolayısıyla Dresden yazmasının "nüshası" değil "varyantı" sayılır.

7. Versiyon metinler:

Bu tür yazmalar ne Dresden, ne de Vatikan yazmasına benzemez. Genellikle sözlü bir rivayetin Arap harfleri ile yazılmış metni olarak kabul edilir. Tipik bir örneği Saim Sakaoğlu'nun yayımladığı Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde A/87 numarada kayıtlı olan ve "Hikâyat-i Bey Böyrek cild-i sânisidir, beyân olunur" başlığını taşıyan Arap harfli yazmadır. (Mikrofilim numarası: 63). Bk. Saim Sakaoğlu, *Dede Korkut Kitabı. İncelemeler – Derlemeler – Aktarmalar, II*, Konya, 1998, s. 899-957.

8. Paralel metinler:

Günbed (Türkmen Sahra) yazması. 2018 yılının Aralık ayında Veli Muhammed Hoca adlı bir kitapsever Tahran'daki bir kitapçıda bir yazma satın aldı. Baştan eksik olan bu yazma 20'den fazla soylama ile iki boylama ihtiva ediyordu.

Günbed yazmasının ne Dresden ne de Vatikan yazmaları ile ilgisi yoktur. Sadece 48/12-14'te başlayıp 49/7'de sona eren bir soylamanın paraleli Dresden yazmasında 277/1-6'da ve Topkapı Sarayı Oğuznâmesi'nde de geçmektedir.

Sonuç olarak;

a) Yukarıdaki tariflere göre, Dede Korkut Kitabı'nın Türk Tarih Kurumu Kütüphânesinde bulunan I/261 numaradaki Dresden yazmasının sondan eksik **22** sahifelik yazması Dresden yazmasının "**nüshası**" değil, "**varyantı**"dır. Bu yazmaya Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü nüshası demek doğru değildir.

b) Yine yukarıdaki tariflere göre Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan yazması da Dresden yazmasının "**nüshası**" değil "**varyantı**" olmaktadır.

c) A.B.Ercilasun ile S.Özçelik'in "**Dede Korkut Kitabı'nın 4. nüshası**" dedikleri Günbed (Türkmen Sahra) yazması ise "**nüsha**" değil, ancak "**paralel metin**" olma özelliği taşımaktadır.

